

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ І МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, МУЗЕЄЗНАВСТВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ ТА ЇЇ
ВІДТВОРЕННЯ МУЗЕЙНИМИ ЗАСОБАМИ»**

здобувача

вищої освіти

першого освітнього рівня (бакалавр)

спеціальності 027 «музеєзнавство, пам'яткознавство»

освітньої програми «культурна спадщина

та пам'яткоохоронна діяльність

Хрипунова Андрія Сергійовича

Науковий керівник:

Сошніков Андрій Олександрови

Харків, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВИЙ ПРОЕКТ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ.....	50
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА ВВЕДЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ В СМК.....	93
ВИСНОВКИ	144
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	148
ДОДАТКИ.....	157

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальною темою на сучасному етапі є вивчення місцевої історії, яка сприяє формуванню у народі історичної свідомості та національної гідності. Проблема полягає в тому, що в контексті національного і культурного відродження України особливої актуальності набувають завдання вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення до пізнання величезної історико-культурної спадщини, зростання національної свідомості громадян, піднесенню їх духовності.

Цілком очевидно, що без краєзнавства, без усвідомлення своєї історії та культури, свого минулого ми не зможемо говорити про будь-які державотворчі процеси. Місцевий матеріал відіграє важливу роль, оскільки пов'язує дослідження життя і побуту окремого населеного пункту з історією країни.

Краєзнавчий компонент допомагає усвідомленню та засвоєнню найскладніших питань розвитку країни. Актуальність теми дипломної роботи обумовлена тим що, Полтавщина, як один з основних українських регіонів де відбулась історична та етно-культурна консолідація українського народу, має велечезну кількість музейних фондів та пам'яток загальнолюдської цінності, безліч оригінальних культурно-історичних об'єктів, які підлягають музеєфікації. Усе це разом становить реальну основу для розвитку музеєфікації, здатної активно сприяти самоствердженню і самоздійсненню українського суспільства.

Особливий прояв ці етно-культурні процеси знайшли в період з XIV-XVIII ст., коли на Полтавських землях розквітає такий феномен, як український дух козацької вольниці. Саме на Полтавських землях відбувається організація українського козацтва, як могутньої сили, що відіграло провідну роль в історії українського народу, у його боротьбі за національну і релігійну самобутність та незалежність. І саме ці історичні події можуть бути висвітлені в експозиційній

діяльності. Так в 1648 р. відбулось утворення полка, який, маючи певну автономію, виконував роль своєрідної республіки.

Всі ці аспекти є підставою для музеєфікації культурних та історичних пам'яток регіону цього періоду і демонстрація їх в експозиційному просторі. Актуальність цієї роботи полягає в тому, що на сьогодні немає окремого музею, в якому можна було б прослідкувати саму історію Полтавського полку, від його зародження до ліквідації. Мета дипломної роботи — дослідження саме Полтавського полку, для розширення історичного пізнання та національно-історичної пам'яті народу. Тому тема роботи є актуальною в краєзнавчому, історичному, музеєзнавчому та етнографічному аспектах.

Мета дипломного дослідження – аналіз і узагальнення існуючого досвіду музеєфікації козацької доби; виявлення специфіки музеєфікації середньовічних пам'яток археології; визначення перспектив їх музеєфікації як підстави для актуалізації цієї частини культурної спадщини в сучасній соціокультурній ситуації, створення музею Полтавського полку.

Досягнення цієї мети передбачає необхідність постановки і виконання наступних **завдань**:

- дослідити історію виникнення, розвитку і становлення Полтавського полку;
- проаналізувати вітчизняний досвід музеєфікації культурних пам'яток Полтавського полку;
- узагальнення даних, по історії виявлення і вивчення культурних пам'яток, як об'єктів спадщини;
- розробити концептуальні засади форм презентації регіонального музею, як форми презентації культурних спадщини;
- дати системну характеристику діючих експозицій, що стосуються музеїв Полтавського полку;

- визначити історико-культурний потенціал проєктованих музейних комплексів на базі існуючих історичних предметів;

- ґрунтуючись на принципах історико-культурологічного аналізу пам'ятників і конкретно-історичного вивчення місцевого подієвого ряду, показати пріоритети в музеєфікації пам'яток полку, їх затребуваність;

- розробити структуру експозиції виставки;

- розробити сценарій проведення екскурсії;

- дослідити спеціальні форми музейної комунікації.

Об'єкт дослідження – Полтавський полк, як адміністративно-територіальна одиниця.

Предмет дослідження - наукове дослідження, проєктування музейної експозиції Полтавського полку, а також розробка комунікаційно–маркетингової програми на базі виставки «У козака життя коротке, а слава вічна», яка буде відповідати сучасним тенденціям музейної комунікації.

Методи дослідження – тематичний метод – на основі наукових даних і музейних предметів різних типів розкриває зміст теми. Методи класифікації, систематизації, типології, що застосовані для аналізу існуючих музеєфікованих археологічних об'єктів. У розробці концепції музею використовувалися методи проєктування, реконструкції, пошуку аналогій, аналізу і синтезу.

Джерельна база представлена речовими (археологічними знахідками та етнографічними матеріалами) та писемними джерелами.

Речові джерела представлені в музейних колекціях, а також на ілюстративних матеріалах наукових публікацій.

Археологічні знахідки Полтавського полку можна згрупувати в три групи: побутові речі, речі, з якими козаки виходили в бій, тобто зброя, та козацькі клейноди.

Предмети побуту представлені предметами інтер'єру; предметами щоденного використання, тобто посудом, порохівницями, люльками. З цієї

групи найбільш масово зберігся до наших днів лише посуд. Люльки використовували часто, тому під дією різних факторів вони пошкоджувалися і їх викидали.

Писемні джерела розділені відповідно до типо-видової класифікації. Загалом письмові документи можна розділити на 2 групи — це документальні та нарративні джерела. До документальних, в першу чергу відносяться актові джерела, до нарративних же джерел потрібно віднести літописи. Описи даних матеріалів спочатку були досить поверховими, пізніше стали ґрунтовнішими.

Наукова новизна дослідження обумовлена тематизацією історичних, культурологічних, етнографічних, археологічних проблем в експозиційній площині. Результатом даного дослідження є авторська процесуальна, діяльнісна концептуалізація культурних смислів у експозиційній практиці. Історія полтавського полку розглядається як експозиційний проект.

На сьогодні на території Полтавської області немає окремого музею про історію Полтавського полку, який би розкрив всю повноту цієї теми. Лише в контексті етнографічних або історичних музеїв прослідковується окремі виставки, які не дають нам в повній мірі уявити той час і поринути повністю в їх життя. Ситуація з дослідженням цієї теми навпаки протилежна, з цієї теми є багато різної інформації, яка дає нам можливість відобразити все це в окремому музеї, або виставці, але вони всі розкидані по різних джерелах. Тому створення даної виставки зможе дати нам повну картинку створення та розвитку Полтавського полку на досліджуваній території.

Практичне значення результатів дослідження. Висновки та теоретичні положення даного дипломного дослідження можуть бути використані при створенні тимчасових виставок, банерів, та творення постійних стаціонарних експозицій присвячені науковій проблематиці, що знайшла відображення у даній роботі, створення лекцій, екскурсій, наукових зібрань.

Для реалізації мети і завдань даної дипломної роботи автором був обраний тематичний метод, на основі наукових даних і музейних предметів різних типів розкривається зміст теми курсової роботи. Структурна одиниця методу – експозиційний комплекс де матеріали об'єднуються за тематичною належністю, тобто здатністю максимального освітлення різних аспектів теми.

Хронологічні рамки – XVII-XVIII століття.

Територіальні рамки дослідження – територія Полтавського полку.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, 3-х розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження. Основна частина присвячена дослідженню поставленої проблеми. У висновках сформульовано основні результати.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВИЙ ПРОЕКТ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ

Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої експозиції

Ідейним задумом є показати історію та розвиток Полтавського полку в період з 1648 до 1775., презентувати воєнні особливості Полтавського полку, а також відобразити музейними предметами його значення та донести до відвідувачів життя та побут козацтва. За допомогою даної експозиції показати, як зародився полк, його розвиток та особливості.

Хронологічні межі дослідження в свою чергу охоплюють XVII ст.– XVIII ст.

Територіальні межі дослідження окреслені Полтавським полком .

Музейна експозиція «Історія Полтавського полку» :

- за профілем- історична;
- за типом – класична за цілями, завданням, призначенням – навчальна ;
- за тривалістю роботи – стаціонарна;
- за принципом побудови – комплексно-тематична ;
- за жанром - експозиційний нарис, завданням якої є розкриття загального стану історичного процесу (явища, події, особистості), відтворення атмосфери конкретно-історичного часу (акцентуючи увагу на його статичності, а не розвитку, тобто панує образ, а не сюжет й забезпечується ілюзія присутності у конкретному часі, місці);
- за методом побудови – тематичний метод за допомогою якого на основі наукових даних і музейних предметів різних типів розкривається зміст теми. Структурна одиниця – експозиційний комплекс, де матеріали

об'єднуються за тематичною належністю, тобто здатністю максимального висвітлення різних аспектів теми .

Коротка тематична структура музейної експозиції «У козака життя коротке – а слава вічна!»

Розділ 1. Зародження козацтва на Полтавщині.

Тема 1. Виникнення перших козацьких осередків на Полтавщині.

Підтема 1. Легенда про козака Мамая.

Підтема 2. Легенда про Байду Вишневецького.

Тема 2. Участь населення Полтавщини у національно-визвольних змаганнях Українського народу .

Розділ 2. Полтавський полк як адміністративно-територіальна одиниця.

Тема 1.Зародження полково-сотенного устрою на Полтавщині.

Підтема 1. Документи, що затверджують існування Полтавського полку.

Тема 2.Адміністративний лад полку в другій половині XVII-XVIII ст.

Розділ 3.Соціально- економічний розвиток Полтавського полку.

Тема1. Розвиток господарських відносин мешканців регіону .

Підтема 1. Предмети праці.

Тема 2. Соціальний склад населення.

Підтема 1. Козаки.

Підтема 2. Селяни.

Підтема 3. Духовенство.

Підтема 4. Шляхта.

Наскрізні проблеми експозиції, основні засоби побудови та їх характеристика

Протягом створення музейної експозиції на тему «Історія Полтавського полку» можна виділити ряд проблем, які будуть простежені протягом всієї експозиції, з одного боку це:

- дослідити зародження козацтва на Полтавщині;
- визначити виникнення перших козацьких осередків на Полтавщині;
- проаналізувати участь населення Полтавщини у національно-визвольних змаганнях Українського народу;
- охарактеризувати причини виникнення Полтавського полку;
- дослідити Полтавський полк як адміністративно-територіальну одиницю;
- дати системну характеристику зародження полково-сотенного устрою на Полтавщині;
- визначити адміністративний лад полку у другій пол.XVII-XVIII ст.;
- показати соціально економічний розвиток Полтавського полку;
- проаналізувати розвиток господарських відносин мешканців регіону;
- виявити соціальний склад населення.

А з другого боку показати дану тему музейними засобами.

Архітектурно-художній образ музейної експозиції “У козака життя коротке – а слава вічна!”

Автор даної роботи пропонує створити експозицію, присвячену Полтавському полку, які незважаючи ні на що, йшли на боротьбу з ворогом. На цій експозиції відвідувачі (школярі, дорослі, зрілі люди) згадають тих, хто пролив свою кров за майбутнє своєї Батьківщини. Так як експозиція присвячена історії Полтавського полку, подвигам козацтва, автор роботи пропонує поглянути на неї через світ речей, які оточували людей в ті далекі козацькі дні.

Даний музей буде виконаний в заданій колірній гамі. Так будуть присутні коричневі відтінки – ці кольори символізують сушу, де служили наші земляки і захищали Батьківщину. А так же відтінки червоного - символ пролитої крові. Весь етикетаж виконаний в єдиному колірному рішенні і геометричній формі.

Музей умовно ділиться на три розділи, і мають свої назви. Так перший розділ буде мати назву: «Зародження козацтва на Полтавщині» буде присвячений різним предметам які належали головним представникам козацтва та видатним початківцям такого феномену як козацтво. У центрі головної експозиційної стіни розташована Вітрина № 1. Дерев'яна вітрина пофарбована в червоний колір, який символізує пролиту кров козаків. Вітрина покрита товстим склом, це пов'язано з захищеністю предмета від попадання на нього пилу, води і інших речовин, які можуть пошкодити експонат. Нижче під вітриною на столі, вкритому скатертиною, лежить бандура, як і багато років тому, бо в хвилини відпочинку козаки підтримували один одного саме звуками цього музичного інструменту .

Вітрина № 2 представляє Легенду про козака Мамая, що включає його предмети: фляжку, люльку, шаблю .Вітрина виконана з дерева, пофарбована в коричневий колір. Вітрина покрита товстим склом, це пов'язано з захищеністю предметів від попадання на них пилу та інших речовин, які можуть пошкодити експонати.

Вітрина №3 «Полтавський полк – як адміністративно-територіальна одиниця » включив в себе предмети, які оточували людей в ті далекі часи. Ці експонати можуть багато розповісти про той час , про людей, які віддавали свої життя за мир на землі. Дерев'яна вітрина пофарбована в синьо-зелений колір. (Предмети зброї, обмундирування і тд.).

Третій розділ «Соціально-економічний розвиток Полтавського полку» Представляє собою 2 Теми. Перша тема « Соціальний склад населення», зображення за допомогою одягу та речей показати відмінність соціальних верст, які жили в полку. Друга тема – «Розвиток господарських відносин мешканців регіону» буде висвітлена за допомогою предметів вжитку та домашнього господарства регіону того часу .

Виставка частково буде проектуватися на спеціальних екранах в 3-Dформаті, супроводжуючи голосами професійних дикторів, імітуючи голоси минулого, та за допомогою оснащених дисплеїв відвідувач сам зможе вибрати тему яка йому подобається, та прослухати її за допомогою аудіо-навушників, які будуть стояти біля кожного комплексу експозиції. Таким чином відвідувач зможе поринути з головою в вимір даної теми .

За допомогою таких засобів ми даємо свободу вибору для відвідувача, можемо залучити відвідувача в гру, заохотити в активній участі у виставці, зорієнтувати в музейному просторі.

РОЗДІЛ 2.

ПРОГРАМА ВВЕДЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ В СМК

3.1. Принципи методики оцінювання як фактор впливу на формування кінцевого комплексного комунікаційного проекту

Анкетування на виявлення фокус-групи

Під час розробки програми введення експозиції «У козака життя коротке, а слава вічна » у систему музейної комунікації було проведено соціологічне опитування для виявлення постійної групи для співпраці . Для його реалізації першого етапу було проведено анкетування серед 58 респондентів (школярі 8-го та 9-го класів Лубенської загальноосвітньої школи №1). Опитування проводилося для виділення певної групи респондентів для якої буде проведена детальна презентація загальної експозиції. Анкета складається з 13 питань, які мають варіанти закритих та відкритих відповідей.[12] В закритих запитаннях респонденту дають повний набір варіантів відповідей, пропонуючи вибір одного або декількох із них. Відкриті запитання не пропонують ніяких варіантів відповідей, і респондент може відповідати на власний розсуд.

Після проведення анкетування, автором було проведено аналіз і виділено групу з 29 респондентів(серед них учні 3(8) – 4 (9) класів – 18 дівчинок і 9 хлопчиків). Серед них ті, яких музей найбільше приваблює для відвідування, які найчастіше відвідують музей і ті які виявили найбільшу зацікавленість у темі.

Збутова частина: стимулювання збуту

Для популяризації виставки «У козака життя коротке - а слава вічна » будуть використовуваний такі соціальні мережі як : Twiter, Instagram та

Facebook. Виставка буде мати особисту сторінку на якій буде автоматична розсилка повідомлень для потенційних відвідувачів.

На думку автора, важливим засобом рекламної компанії, є засоби масової інформації: радіо, телебачення, газети, журнали, вони допоможуть зацікавити громадян до відвідин музеїв. Також було проаналізовано, що кількість відвідувань музейно-виставкової експозиції залежить від висвітлення її в ЗМІ.

Не менш важливим атрибутом іміджу музею є - сувенірна продукція. Сувеніри можна вважати джерелом додаткового поповнення бюджету, та мають місію просування інформації про музей в широкі маси.

Отже, просування і реклама музею сприяє залученню відвідувачів, дозволяє вибудовувати відносини із засобами масової інформації, підвищує інтерес музею і його публікацій. До завдань видавничої діяльності музеїв відноситься створення та наповнення веб-сайтів музеїв, комп'ютерна каталогізація, створення тематичних збірок, що привертають увагу до музейних експонатів.

Музейна екскурсія

Перелік екскурсійної тематики на базі виставки «У козака життя коротке, а слава вічна»

№	Назва	Вид	Тип	За цільовим напрявленим	Жанр	Аудиторія
1.	«Зародження козацтва на Полтавщині.» (Еволюційний розвиток	Комплекс на	Оглядова	Загальноосвітня	Екскурсія –	Широке коло відвідувачів

	Полтавщини XVI - XVII ст..)				фестива ль	
2.	« Магічний сенс Легенда про козака Мамая» (Характеристк а козацього духу – XVI-XVII ст..)	Музейна	Тематична	Навчальна	Екскурсі я – спектакл ь	Широке коло відвідувачів
3.	«Історія та технології декорування козацького одягу ,різних станів XVI-XVII ст.»	Музейна	Вузькотематич на	Навчальна	Екскурсі я – лекція	Студенти- музеезнавці, студенти – історики, студенти – мистецтвознав ці.
4.	«Різновид традиційних козацьких обладунків,зб рої XVI-XVII ст.»	Музейна	Спеціалізован а	Методична	Екскурсі я – лекція	Студенти – музеезнавці, гончарі, студенти – мистецтвознав ці.
5.	«Різновид побуту козацьких станів в Полтавському полкі»	Музейна	Вузькотематич на	Загальноосвіт ня	Екскурсі я – лекція	Широке коло відвідувачів

Розробка музейної екскурсії

Авторська розробка екскурсії « У козака життя коротке - а слава вічна».

Розділ 1. Тема 1. Зародження козацтва на Полтавщині

Підтема 1. Виникнення перших козацьких осередків на Полтавщині.

Підтема 2. Легенда про козака Мамая.

Розділ 2. Тема 1. Участь населення Полтавщини у національно-визвольних змаганнях Українського народу .

Тема 2. Зародження полково - сотенного устрою на Полтавщині

Підтема 1. Документи, що затверджують існування Полтавського полку.

Тема 3. Адміністративний лад полку в другій половині XVII-XVIII ст.

Тема 4. Соціально-економічний розвиток Полтавського полку.

Підтема 1. Предмети праці

Тема 5. Соціальний склад населення

Підтема 1. Козаки

Підтема 2. Селяни

Підтема 3. Духовенство

Підтема 4. Шляхта

Місце проведення: музейна;

Тип за характером тематики: тематична;

За цільовим призначенням: навчальна;

Жанр: екскурсія – фестиваль;

Аудиторія: широке коло відвідувачів;

Тривалість: 30 хв;

Мета: Познакомити відвідувачів з особливостями життя побуту козаків Полтавського полку.

Технічне обладнання: полотно, подіуми, прожектори, аудіозасоби, плазми, 3 – Декран.

Початок екскурсії розпочинається з проектування галограми 3-Двимира. Прослухавши вступну частин , модератор пропонує вивчити карту, де кожен з відвідувачів може переглянути карту розташування полків, щоб вони могли дізнатись про саме розташування Полтавського полку. На великому екрані в холі починає проектуватися текст : «Полтавський полк — у XVII-XVIII століттях один із 10 лівобережних адміністративно-територіальних полків Гетьманщини. Створений 1648 року під час повстання під проводом Богдана Хмельницького. Полковий центр — місто Полтава». Тож ми вже згадали з вами межі полку і навіть згадали рік зародження і ватажка, тож ми можемо з впевненістю йти до першої зали.

№1

Перша зала присвячена легенді про Козака Мамаю. Одна із вітрин призначена для експонування предметів які символізувались з ним. Представленими експонатами були : люлька, кобза, фляга та картина Федіра Стовбуненко «Козак Мамай» , яка дає нам повною мірою уявити як виглядав козак Мамай .Як ви вважаєте чому ми почали нашу екскурсію саме з цього козака?

Респондент 1. Тому що люди вважали , що саме він ідеалізував образ козака та був , як своєрідний духовний символ в Україні.

Модератор. Вірно! На картинах козака малювали в супроводі сакральної для українців символіки — кобзи, коня, дуба, також часто на малюнках присутнє зображення списа з прапором, козацького штофа і чарки. Як ви думаєте що ці речі символізували ?

Респондент 1. На мою думку , кобза – це як символ традицій та співучості нашого народу .

Респондет 2. Я вважаю , що зображували коня, щоб показати хоробрість .

Модератор . Вірно, також кінь був символом – війни і некерованого гніву. Щодо останніх ,то дуб - символізує могутність та генетичну чистоту роду, списа з прапором, козацького штофа і чарки - речі, пов'язані з життям та смертю козака — спис ставили на місці поховання, штоф і чарку клали в могилу — вони нагадували про скороминущість життя та козацьку долю, в якій загроза смерті в бою була повсякденною реальністю. То ж з цієї вітриною ми розібралися, і можемо переходити далі.

№2

Другу вітрину будуть займати інструменти пов'язанні войовничим духом козаків .Фоном для експонування предметів є карта Національно-визвольної війна 1649 р. На вітрині були виставлені ,такі речові експонати, як : гармата, пістолі, шабля .

Модератор. Як ви вважаєте , що з цих знарядь козаки цінували більше і коли їх використовували ?

Респондент 1. Я вважаю , що пістолі,тому що козаки, як правило, носили за поясом по 2 пістолі і ще 2 пістолі — у кобурах на сидлі. Така кількість пістолів свідчила про високий рівень вогневої сили як окремого козака, так і цілого козацького війська.

Модератор. Молодець, досить цікаву відповідь ти нам надав, все вірно , але більше за все вони цінували гармати , як ви думаєте чому?

Респондент 2. Тому, що далеко стріляє ?

Модератор. Це також, але вони цінували артилерію більш, тому що вони вважали, що правильно організована артилерійська підготовка та оборона можуть стати головними факторами успіху в битвах.

З частиною зброї ми познайомились і ви були праві щодо її застосування . А зараз я пропоную перейти до другого залу?

Зала присвячена історії зародження полку. Перед вами зображена карта на якій можна побачити кордони Полтавського полку.

А ви знаєте що таке полк?

Респондент. Це група людей , які були зібрані за військовими інтересами.

Модератор. Загалом можна сказати, що правильно, але точне формулювання відрізняється.

Термін «полк» використовувався для позначення різних понять. Найчастіше вживався для окреслення слова «військо». Під полком розуміли також «народне ополчення» (на відміну від княжої дружини), окремий військовий відділ, а також військовий похід чи бій. На чолі з полковником, призначеним гетьманом і полковою старшиною, полк налічував від 11 до 22 сотень козаків.

В козацьких полках був сотенний устрій. А ви щось чули про такий устрій?

Респондент. Я не чув.

Респондент 2. Це уряд, який був у козацько-гетьманській державі й складався з сотника й сотенної старшини?

Модератор. Вірно, також до цього уряду входили городовий (або сотенний) отаман, писар, осавул і хорунжий.

З права на ліво ми можемо бачити різні документи , тих часів ,які засвідчують існування полку, вони збереглись і до наших днів.

З правого краю зайняв місце документ, який засвідчує існування і зародження цього полку«Документ. РЕЄСТР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО 1649» документ відкритий на 10 сторінці, та забезпечений просвітлення прихованим джерелом світла.

Трохи правіше ви можете побачити печатку, яку козаки використовували для узгодження воєнних договорів, поруч стоїть каламар , та гусяче перо.

Респондент : Що таке каламар, що ним робили?

Модератор: Звичайніше це чорнільниця — інструмент для письма, приладдя для зберігання чорнил і вмочування в нього предмета для письма ,найчастіше пера , під час писання.В Україні особливого поширення набув саме у козацькі часи.

Переходимо до нашої наступної вітрини, тут зображений герб і прапор Полтавського полку. Прапор у нас синього кольору а в центрі, як ви бачите жовтий хрест ,що на вашу думку цей прапор символізує.

Респондент: На мою думку ,синій колір символізує боротьбу, свободолюбивість козацького народу, а жовтий хрест символізував стійкий дух козака.

Модератор: Все вірно, молодець!

Тепер сміливо ми можемо перейти до нашого наступного залу. Цей зал присвячений соціально-економічному розвитку Полтавського полку.

№3

На перші вітрині зображені предмети праці, такі як: серп, сокира, рало та гончарний круг.

Респондент : Що таке рало?

Модератор: Рало – це дерев'яний плуг , яким орали землю , щоб потім засівати різними господарськими культурами.

Повільно ми перейшли до нашої наступної вітрини, яка призначена для відображення соціального складу населення, який покаже нам наглядно різницю станів.

Першим з яких пропоную розглянути козацьку старшину. Так як вона стала соціальною опорою Української держави того часу, яка поступово перетворилась на окремий стан. Причому вона формувалась на ширшій і більш демократичнішій основі, ніж довоєнна шляхта, повніше враховувала інтереси різних верств суспільства.

Тепер плавно переходимо до козака. Як справжній «лицар», козак віддавав шаблі перевагу перед усілякою іншою зброєю, особливо кулею, і називав її «чесною зброєю».

Тож на цій вітрині ви можете споглядати повне озброєння козака.

З права на ліво вистроєна композиція з озброєння козака, в крайньому лівому боці представлена шабля. Вам щось відомо про шаблі?

Респондент: Шабля здавна вважалася символом козацтва, оскільки козаки завжди з пошаною ставилися до цього виду зброї, називаючи її «сестрицею» чи «жіночкою».

Модератор: Вірно!

Далі на нашій вітрині розташована козацька рушниця, козаки цінували її, так як ми вже згадували це з вами раніше! Наступний бойовий молоток. І незмінними уже скільки століть є лук та стріли .

Тепер можна розглянути наш наступний стелаж з традиційним вбранням козака. У мирний час запорожці одягались доволі багато. Сорочка з шовковими застіжками, шаровари, червоні чоботи. Поверх сорочки одягали кафтан, який міг бути шовковим, парчевим або суконним. Кафтан підперезували шовковим пасом — широким шовковим поясом, перетканим на кожну четвертину золотими або срібними нитками. Поверх кафтана накидали свиту, завжди суконну з розрізаними рукавами, які, як правило, заціпались один на другий і закладались ззаду під кобеняк, який вдягали під час дощу або негоди. На голові запорожці носили брилі або гострокінечну хутряну шапку або кобур — суконну червону шапку з бобровою опушкою. На каптан, через праве плече вішався на перев'язі самопал. А за поясом, на ланцюжках два пістолети і ніж замість кинджала. *Шаблю* в мирний час носили рідко, хіба тільки на раду. Тоді ж надівали поверх кафтана — *сталеvu* сітку (сітку-кольчугу). Бороди та голову голили, залишаючи пасмо волосся в вигляді коси, яке закручували за ліве вухо три-чотири рази. Важкою образою було взяти запорожця за чуприну — вона була для нього священою. Сукняний жупан ручної роботи, червоні шаровари, сорочка з полотна, вишита шовком, шапка з червоного сукна, чоботи з юти та металевих підков.

Наступний стелаж присвячений козацьким клейнодам. Як ви вважаєте що це таке?

Респондент: Козацькі клейноди – це символи козацької влади. Кожен козак, що займав певну посаду отримував своєрідну відзнаку – річ, предмет, по якому всі могли зрозуміти ким він є і за що відповідає.

Модератор: Вірно, молодець! Я бачу ви цікавитесь козацтвом і вам подобається тема нашої експозиції. То ж ми вас запрошуємо на нашу відкриту екскурсію яка буде проведена через два тижні в музеї нашого міста, на вас чекають багато призів та цікава розважальна програма.

А зараз я би хотіла вас запросити до нашого відкритого залу, на задньому підвір'ї нашого музею, ми маємо для вас невеличкі розважальні вікторини. Ви зможете вдягнутись в козацькі обладунки і прийняти участь в міні-спектаклі, можете прийняти участь у вікторині «Козаченько! » , за гарні і влучні відповіді ви зможете отримати карточки , які потім обміняєте на подарунок, у кого буде більше карточок той зможе отримати наш головний приз – Справжній козацький набір ! То ж не баріться приймайте участь в нашій вікторині!

Тож прослухавши мою презентації, чи хотіли б ви прийняти участь ?

Респонденти (20 чоловік): Так, це досить цікаво. Ходімо скоріш .

Модератор: То що ?Починаємо нашу вікторину ?

Респондент 1: Так, ми готові.

Модератор :Що означає слово «козак»?

Респондент 1:Вершник, вільна людина.

Модератор: Молодець, правильно ,ти отримуєш першу картку. Переходимо далі. «Носом чує татарюгу, зна по птицях, по звіру...» — перекази та легенди наділяли козаків магічною силою. Чи відомо Тобі, як називали козаків, які знали на травах та вміли ворожити?

Респондент 2: Можливо шаман ?

Модератор: Вірно, ця карта твоя. Назвіть найвідоміший козацький танок.

Респондент 1: Це гопак!

Модератор: Які ви молодці, всі відповіді вірні! Кому заборонявся вхід на територію Запорозької Січі?

Респондент 3 : Я точно не пам'ятаю , але на мою думку усім жінкам заборонялось .

Модератор: Так, вірна відповідь. Наступне питання . Яку першу козацьку фортецю збудували на острові...

Респондент 4 : Хортиця?

Модератор: Вірно! Молодець! Наступне питання : Останній гетьман Запорозької Січі?

Респондент 3: Кирило Розумовський.

Модератор: Відповідь вірна, йдемо далі. Хто був автором першої української Конституції?

Респондент2: Пилип Орлик.

Модератор: Так, молодець. Як називали козаків, які перебували на державній службі?

Респондент5: Реєстрові козаки.

Модератор: Все вірно, наступне питання. Назви ім'я відомого козака, який брав участь у більш ніж п'ятдесяти битвах.

Респондент 6: Дмитро Вишневецький.

Модератор: Всі ваші відповіді вірні, тож зараз ми підрахуємо всі ваші карточки та виберемо переможця.

Модератор протягом 10-20 хвилин підраховує картки ,а діти тим часом спостерігають спектакль .

Модератор: Любі дітки, хотілось Вам сказати велике дякую за таку активність і віддачу, ми сподіваємось вам все сподобалось , і ви з радість прийдете до нас ще .А зараз ми оголосимо нашого переможця. По підрахунку ним стає – Даценко Олексій! Давайте привітаємо його оплесками .І ми запрошуємо

Олексія піднятися до нас ! Велике дякуємо тобі за таку активність, за влучні відповіді. Як і обіцяли ми даруємо “Справжній козацький набір”. В цей набір входить : вишиванка , шаровари, збірник про видатних козацьких осіб, дерев’яну шаблю ,булаву та трубку.

Так я у нас були два супер призи, один для хлопчика а другий для дівчинки . Друге місце посіла Любченко Анна. Вітаємо, Анно, підійдіть до нас, щоб отримати свій подарунок .

Всім іншим діткам велике дякуємо за вашу активність, за ваш гарний настрій і за те що прийшли до нас. Для всіх вас також є невеликі подаруночки. Також запрошуємо Вас до нашого банкету, вас чекають традиційні козацькі страви, та невеличкий солодкий стіл від нашого колективу !

Музейна лекція

Перелік лекційної тематики на базі виставки «У козака життя коротке – а слава вічна!».

№	Назва теми лекції	Вид за місцем проведення	Тип	За цільовим призначенням	Аудиторія	Перелік супроводжуваних матеріалів
1	Козацькі осередки на території Полтавщини XVI-XVII ст.	Позамузейна	Оглядова	Загальноосвітня	Широке коло відвідувачів	1. Карта Полтавщини; 2. Портрети відомих козаків;
2	Особливості					1.Речовий експонат: Шаблі з загостреним

	устрою козацьк их станів XVI-XVII ст.	Музейн а	Професій на	Спеціалізова на	Історики, археологи, мистецтвоз навці	кінцем. Метал , XVI-XVII ст 2. Речовий експонат: Пістолі . Метал XV-XVII ст. Оригінал: 6 x 8 см. 3. Речовий експонат: Рушниця козацька ,металевий ствол, місцевого виробництва, ручна робота . Оригінал 100 x 40 см. Речовий експонат: Пістоль козацький , метал, ручна робота. Оригінал 30 x 15 см. 5. Речовий експонат: Мушкет ,метал , ручна робота. Оригінал. 50 x 20 см.
3	Розвито к господа рських відноси н мешкан	Музейн а	Професій на	Спеціалізова на	Історики, культуроло ги , мистецтвоз навці.	1.Відеофрагмент «Побут козака» 2.Презентація «Сучасна реставрація предметів побуту» 3.Презентація «Художнє відновлення

	ців регіону					орнаменту на предметах побуту».
4	Соціальний склад населення	Музейна	Тематична	Загальнообразотворча	Студенти інституту історії, культури, педагогіки, філософії, мистецтвознавці, археологи, музеєзнавці.	1.Речовий експонат: Козацькі шаровари, червоне сукно, ручний пошив. Оригінал. 110 x 90 см. Речовий експонат: Жупан. Сукно. Ручний пошив. Оригінал. 1600 см. 3.Речовий експонат: Пояс.Вовна кольорова. Ткацтво. Оригінал. 150X70 см. 4. Речовий експонат: Сорочка, полотно ,вишивка шовком, ручна робота. Оригінал. 120 x 15 см.
5	Предмети праці				Школярі старших	1.Призентація «Предмети праці

		Музейн а	Вузькоте матична	Навчальна	класів, студенти інституту мистецтв, науковці: культуроло ги, мистецтвоз навці, археологи, музеезнавц і.	козацьких». 2.Відеофрагмент «Знаряддя праці в XVI-XVII на Території Полтавського полку. »
--	--	-------------	---------------------	-----------	---	--

Перелік семінарів і конференцій на базі виставки «У козака життя коротке - а слава вічна!»

№	Перелік тем	На кого орієнтовано	Звідки прибули доповідачі	Яким чином будуть опубліковані матеріали	Культурна програма	Секції
1.	Регіональний науково-практичний семінар «Проблеми збереження спадщини козацтва Полтавського полку на рідній землі »	Історики, керамологи, гончарі, мистецтвознавці, етнографи.	Інститут історії при НАН України, ГО «Конгрес істориків », Міністерство культури України, Національна академія історії і культурології.	Тезиси	Екскурсія, кофе – брейк.	1.Історія і розвиток Полтавського полку в Україні. 2.Проблеми збереження спадщини козаків. 3. Методи дослідження побуту козацтва .
2.	Регіональний науково – теоретична конференція «Соціально-економічний	Історики, етнографи, мистецтвознавці, культурологи, музеєзнавці.	Національний музей заповідник українського козацтва на о. Хортиця «Конгрес українських істориків», представники спілки історії України.	Тезиси	Екскурсія, перегляд промороликів, презентація каталогу «Соціально-	1.Особливості станів в козацькому середовищі . 2.Символічний зміст атрибутів козацтва . 3. Проблема

	розвиток Полтавського полку.»				економічний розвиток Полтавського полку».	експонування речових предметів .
3.	Міжнародна науково – теоретична конференція «Декор козацького посуду »	Керамологи, етнографи, музеезнавці, представники художньої галереї, археологи, мистецькі навчальні заклади.	Інститут керамології НАН України, Міністерство культури України, Інститут народознавства, зарубіжні гості.	Статі	Екскурсія, круглий стіл, кофе – брейк, перегляд фільмів.	1.Особливості декорування козацьких виробів с початку заснування полку і до його розпаду . 2.Функції декорування предметів побуту.
4.	Національна науково – теоретична конференція «Персоналії українського козацтва »	Народні майстри, колекціонери, краєзнавці, археологи, історики, етнографи, краєзнавці.	Міністерство культури і туризму в Україні, ХІМ, Полтавський історико – краєзнавчий музей, Луганський краєзнавчий музей, представники історичної кафедри університетів України.	Статі	Екскурсії до музею ;кофе брейк, перегляд біографічних фільмів.	1.Роль особистості в козацтві. 2. Проблема створення меморіальних музеїв в Україні. 3. Перспективи розвитку козацтва в Україні.

5.	Міжнародний науково – практичний семінар «Загадковий зміст клейнодів»	Мистецтвознавці, археологи, етнографи, музеологи, краєзнавці.	Спілка істориків України, ХІМ, Запоріжський музей-заповідник «Хортиця», Полтавський краєзнавчий музей, Польша, Іспанія, історичний музей «Усадьба Кусково XVIII века» - Москва, Росія, музей Казаков — Москва, Росія.	Тезиси, буклети.	Екскурсії, інтерактиви, перегляд каталогів, майстер – класи, банкет, перегляд відеороликів.	1. Символіка клейнодів в Україні і в світі. 2. Символічний зміст геометричних зображень на клейнодах 3. Магічний зміст в орнаменталістики клейнодів.
----	---	---	---	------------------	---	--

Перелік музейних об'єднань на базі виставки «У козака життя коротке – а слава вічна!»

№	Назва гуртку, клубу, студії	Цілі та задачі	Аудиторія
1.	Кружок «Козацькі бої»	Ціль: допомогти оволодіти техніку самозахисту. Задачі: - Отримати практичні та теоретичні знання з історії козацьких змагань; - Набуття досвіду власної фізичної діяльності,	Широке коло відвідувачів.

		емоційний, фізичний та інтелектуальний розвиток; - Задоволення потреб особистості у фізичній самореалізації;	
2.	Секція «Бойовий гопак»	Ціль: розвинути у дитини фізичну силу та дух тіла. Задачі: - Навчити головним елементам бойового гопаку; - Допомогти дітям в освоєнні технік; - Показ мультимедіальних козачків для підняття настрою.	Дошкільнята та діти початкових класів.
3.	Клуб цінителів творчості відомих козаків.	Ціль: примножити знання в сфері козацтва. Задача: - Спілкування з провідними істориками - Показ біографічних фільмів; - Поширювати участь учасників з різних навчальних і наукових установ один з одним.	Старший шкільний вік та студенти (12-24 років).

4.	Кружок історії	Ціль: знайомство з історією краю в контексті знахідок пов'язаних з козацтвом. Задачі: - Робота з основа виставки «У козака життя коротке – а слава вічна »; - Оволодіти методами проведення археологічних розкопок.	Широке коло відвідувачів.

Перелік музейної продукції на базі виставки «У козака життя коротке, а слава вічна».

№	Вид	Назва	На кого розраховано	Засоби реалізації
1.	Розмальовка	«Козацька слава не загине»	Дошкільнята, школярі молодших класів.	Продаж магазинах канцелярії та книжкових мазанинах, в інтернеті, в сувенірних лавках.
2.	Одяг	«Одягнися як козак»	Дошкільнята, школярі молодших класів, дорослі, студенти.	Продаж в інтернеті, продаж в дитячих магазинах, в етно магазинах.
3.	Сувенірний посуд	«Полтавські козаченьки»	Люди працездатного віку, студенти, пенсіонери.	Продаж в інтернеті, в сувенірних лавках.
4.	DVD – фільм	«Як козаки»	Дорослі, студенти, пенсіонери	Продаж в інтернеті, відео магазинах.
5.	Книга	«Козацькому роду немає переводу»	Студенти, школярі старше 10 років, пенсіонери; люди, які цікавляться етнографією свого краю.	Книжкові магазини, інтернет продаж, сувенірні лавки.

ВИСНОВКИ

Загальна робота, яка була проведена у даному дослідженні є доволі значним вкладом у розвиток обраної теми «Історія Полтавського козацького полку та її відтворення музейними засобами», вона не тільки висвітлює

головні історико-культурні моменти пов'язані з історією Полтавського полку, а передбачає створення на основі даного дослідження авторського проекту музейної виставки з власною комунікаційною програмою, яка зацікавить різні вікові групи. Першим етапом в розробці даної роботи було дослідження історії виникнення, розвитку та становлення Полтавського полку. Було досліджено всі історичні дані, що стосуються даної теми, та розроблено за допомогою цих даних подальшу роботу. Також одним з важливих питань було, зробити аналіз вітчизняного музейного досвіду, а також висвітлення даної теми у подібних експозиціях в попередніх роках та у теперішній час. Було виявлено такі музеї: Полтавський краєзнавчий музей, Музей історії Запорозького козацтва на острові Хортиця, музей історії розвитку козацтва, музей козацької слави в Переяславі-Хмельницькому, музей Гетьманства в Києві, національний музей історії України в місті Київ, Київський музей Мамаєва Слобода. Проаналізувавши, можна зробити висновок, що жоден з музеїв не висвітлює дану тему розгорнуто. Вітчизняні музеї охоплюють не весь період існування, або ж не всі аспекти було розглянуто.

Була досліджена науково-методична база музеєфікації за допомогою якої була розроблена експозиція.

Грунтуючись на принципах історико-культурологічного аналізу пам'ятників і конкретно-історичного вивчення місцевого подієвого ряду, було показано пріоритети в музеєфікації пам'яток полку, їх затребуваність.

Було досліджено спеціальні форми музейної комунікації, які зможуть пробудити у потенційного відвідувача бажання на відвідування та дозволять створити особливу атмосферу всередині музею. Такі прийоми, музейні свята, або вікторини. Вони зможуть заманити відвідувача у свою атмосферу, пробуджуючи його фантазію, щоб вони могли поринути з головою нібито в інший вимір, або століття. Таким чином, було розроблено екскурсії, вони були розраховані на широку аудиторію (жінки, чоловіки), починаючи від школярів до людей літнього віку. Для визначення зацікавленості і аналізу

аудиторії ,автором було проведене соціологічне опитування. В кінці опитування автором було сформовано фокус групу з 29 респондентів. Завдяки опитування було виявлено головні питання які цікавлять по даній темі , та була сформована виставка «У козака життя коротке – а слава вічна!», яка була проведена саме для цієї групи респондентів. За допомогою презентацій автор провів невеликий огляд короткий по термінам , щоб респонденти мали уяву про дану тему, та могли зрозуміти модератора.

На думку автора, однією з головних аспектів відіграє приміщення, його художнє оформлення, фірмовий стиль та новітні технології, які зможуть зацікавити потенційного відвідувача. За концепцією виставку планується створити на базі Полтавського краєзнавчого музею. Приміщення, яке буде виділено під виставку буде поділено на 3 кімнати . Кожна з кімнат буде відповідати певній темі, вони будуть облаштовані мультимедійними, та графічними приладами. Неповторність та унікальність даної виставки буде в тому, що певна частина необхідної інформації буде зроблена з голограмних проекторів , які будуть проектуватися за допомогою прожектора. Так відвідувачі можуть вибирати питання які більше цікавлять з обраної теми , та отримувати розширену інформацію .

Також, автором була розроблена структура експозиції виставки, яка складалася з 3 розділів. На основі даної структури автор створив тематико – експозиційний план. Проаналізувавши можна зробити висновки, що експозиційні кімнати з даної теми було заповнено різними речовими експонатами. Але, деякі експонати не збереглись до наших днів, тож було створено новоділи та муляжів. Також було використано мультимедія та голограмні проектори .

Одним із самих головних елементом просування та подальшого функціонування виставки є її реклами за допомогою різних методів . Тож автором було створено низку документів,за допомогою яких дана тема буде висвітлюватися в різних сферах. В цих документах було розроблено конкретні форми і засоби музейної комунікації, такі як: перелік

екскурсійної тематики та розробку авторської екскурсії «У козака життя коротке – а слава вічна»; перелік лекцій, семінарів та конференцій; розробка нетрадиційних форм музейної комунікації та авторський сценарій до музейного свята «Козаченько»; не менш важливими є документ про музейні об'єднання на базі виставки і останній документ, але не менш вагомий по значенню, це перелік музейної продукції.

Проаналізувавши, можемо сказати, що музей можна вважати, як фірма, яка має певний стиль, жанр, та фірмовий дизайн. То ж, говорячи про музейну продукцію можемо сказати, що вона є невід'ємною частиною в утворенні цілісного образу музею, або виставки, для заохочення людей до відвідування. Для заохочення відвідувачів до відвідування екскурсій та музейного свята, було розроблено ряд сувенірної продукції. Вона представлена: дитячими розмальовками, одягом, козацьким наборами для любителів козацтва, спеціально створеним фільмом, який можна придбати у вигляді DVD – дисків і нарешті любителі читати можуть придбати книгу.

Таким чином, проведено комплексну роботу в ході якої була досліджена тема «Історія Полтавського козацького полку та її відтворення музейними засобами». Дане дослідження дозволяє не лише дослідити, але й розширити знання про історію зародження та ліквідації полку. Також дає можливість підняти цю тему не тільки в історичному баченні, але й в культурологічному, експозиційному, які в поєднанні з спеціальними комунікаційними програмами зроблять чудовий закінчений образ виставки або музею. На думку автора, дана комплексна робота буде заохочувати до відвідування і буде актуальною протягом великого відрізка часу, адже сама тема дослідження актуальна в наші дні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Актовые книги Полтавского городского уряда XVII–го века. Выпуск Iй. Справы поточные 1664–1671 годов [Текст] / Редакция и

примечания В.Л.Модзалевского. — Чернигов: Типография губернского земства, 1912. — С. 72. — Спр. 76.

2. Бантиш-Каменський Д.Н. История Малой России водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства .[Текст]- М.,1822.

3. Величко С.В. Літопис[Текст]/ Пер. З книжної укр. мови , комент. В.О. Шевчука ; Відп. ред. О.В. Мишанич. – К.:Дніпро, 1991.- Т.1. – 371 арк.; Т.2. – 642с.

4. Генеральный опис Лівобережної України 1765-1769 рр. Показчик населених пунктів [Текст]/ Ред. І.Л.Бутич. - К., 1959. - С.68-88.

5. Джерела з історії Полтавського полку : (середина XVII – XVIII ст.) / упоряд. : В. О. Мокляк.[Текст] – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. Т. 5 : Компюти та ревізії Полтавського полку : «Вѣденіе полку Полтавского о козаках конных и пѣшихъ» 1733 р. (Ревізія 1733 р.). – 474 с.

6. Козаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи. - Ч.І. - Полтава, 1913; Ч.ІІ.[Текст] - Полтава, 1914.

7. Лазаревский А. М. Исторический очерк местности, составившей Полтавский полк [Текст]// Киевская старина. - 1903. - Кн. 4. - С. 97-107.

8. Лазаревский А. М. Полтавщина в XVII в.[Текст] // Киевская старина. -1891. -Кн. 9. – 3 Опись Полтавского полку реки Орель (1731 р.). - М.,1909.

9. Левицкий О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст. [Текст]– К.: Изд. ред. журнала «Киевская старина»,1902.-371с.

10. Летописец Малыя России [Текст] //Российский магазин. – 1793. – С. 17- 97.

11. Летопись гадяцкого полковника Григория Грабянки [Текст] / Под ред. И.О. Самчевского. – К.,1853.

12. Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти. [Текст] – М., 1846; Летопис Самовидца по новооткрытым спискам [Текст]/ Под ред. О.И.

Левицкого. – К., 1878; Літопис Самовидця [Текст]/ Підгот. І.Я. Дзира . – К.: Наук. Думка, 1917. – 208с.

13. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII ст., составленная в 1720г. Бывшим канцеляристом малороссийской генеральной канцелярии Самоилом Величком. – К.,1848. – Т.1[Текст] / Под ред. Н.И. Костомарова и Н.А. Ригельмана. – 533с.; 1851. – Т.2[Текст] / Под ред. Н.А. Ригельмана. – 645с.; 1855. – Т.3[Текст] / Под ред. И.О.Самчевского. – 584с. ; 1864. Т.4 / Под ред. В.Б. Антоновича и И.О. Самчевского. – 423с.

14. Максимович М. А. Обзорение городовых полков и сотен, бывших на Украине со времени Б. Хмельцкого [Текст] // Максимович М. А. Собр. соч. : В 2-х т. -К.,1876.-Т. 1.-С. 654-727.

15. Маркевич Н. История Малороссии: В 5-ти т.т. [Текст] - М.,1842-1843.т.т.1-2.-М.,1842.

16. Модзалевский В. Л. Материалы для истории Полтавского полка. [Текст] - Полтава, 1905.

17. Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: Исследования и материалы с картами. [Текст]- Полтава: Тов.Печатного Дела (тип.быв.Дохмана),1914.-Х+236+2с.ненум. 57-374.

18. Антонович В.,Бец В. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах .Вип.1.[Текст] – К.,1885, - 81с.

19. Багалея Д. Генеральная опись Малороссии [Текст] // Киевская старина. - 1883. - Ноябрь. - С.402-432.

20. Бучневич В.Е. Записки о Полтаве и ее памятниках [Текст] / Составил В.Е.Бучневич: – Полтава: Типо-литогр. губерnsk. правления, 1902. – С.183-208.

21. Горобець В., Історія українського козацтва: нариси у 2 т.[Текст]\ Редкол: Смолій (відп. Ред) та інші. – Київ.: Вид-дім «Києво-Могилянська академія», 2006р, Т.1. – 800 с.

22. Жук В.Н. Хрестовоздвиженський монастир у Полтаві [Текст]// Пам'ятки України. – 1992. – №2-3. – С.104-109.
23. Іванюк Я. Г. Місто-фортеця Полтава (XI-XVIII ст.) [Текст] // Український історичний журнал. — 1976. — № 4. — С. 123-128.
24. Крип'якевич І. Історія України.[Текст] — Львів :Видавництво«Світ »,1990. — 520 с.
25. Лазаревский А. Описание старой Малороссии . Т. 1:Полк Стародубский . [Текст]— К.,1888.
26. Левицкий О. Очерк народной жизни в Малороссии во второй половине XVII века.[Текст] — К.: Изд.ред.журнала «Киевская старина»,1902. — 371с.
27. Максимович М. Обзорение городовых полков и сотен,бывших на Украине со времени Богдана Хмельницкого[Текст]//Вестник русского географического общества за 1856 г. — К.,1876.- С. 724-728.
48. Маньковська Р.В. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку / Р.В. Маньковська // Краєзнавство. — К.: Видавництво Інституту історії України НАН України, Всеукраїнської спілки краєзнавців, 2013. — № 3. — 75-84 с.
- 50.Мокляк В. Полтавщина козацька: (Від Люблінської унії до Коломацької ради) / В. Мокляк.[Текст] — Полтава: АСМІ, 2008. — 264 с.
57. Нікішин Н.А. «Мова музею» як універсальна моделююча система музейної діяльності/ Н. А. Нікішин // Музеєзнавство. Проблеми музейної комунікації в музейній діяльності. - М., 1988. — 56 — 58 с.
61. Рябчикова Ф.Д. Комунікативний вектор в музейній діяльності / Ф.Д. Рябчикова // Наукові записки. Серія «Культура та соціальні комунікації» —Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. — Вип. 1. — 158-163 с.
- 63.Скальковський А. Історія Нової Січі,або останнього Коша Запорозького. — Дніпропетровськ : «Січ»,1994.[Текст] — 680 с.

70.Шамрай С. Козаки м. Полтави в 1676 р. за Рум'янцівським описом [Текст]// Записки історично-філологічного відділу УАН. - К., 1925. - Кн.6.

72.Яворницкий Д. История Запорожских козаков.Тт.1-3.[Текст]-СПб.,1892-1897.

73. Яковець І.О. Комунікаційний простір сучасного музею як одна з основних категорій теорії музейної комунікації / І. О. Яковець // Вісник ХДАДМ. – Харків, 2014 –Випуск 4-5. – 129-133 с.